

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Tóth János

Bioetika – Igazságosság – Igazságosság általános kérdései

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

5. TÉMA: IGAZSÁGOSSÁG

5.1 LECKE AZ IGAZSÁGOSSÁG ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

Az igazságosság a medikális bioetika negyedik alapelve és egyben a filozófia egyik központi fogalma. Egészségügyi szempontból a társadalmi igazságosság és azon belül az osztó igazságosság áll a fókuszban. Az osztó igazságosság azt vizsgálja, hogy hogyan kell és helyes a szűkös javakat elosztani a társadalomban. Az egészségügyi javak (műszerek, gyógyszerek, személyzet stb.) jellemzően szűkös javak, amelyek elosztása mindig vitatható.

5.1.1 Igazságosságról általában

Igazságosság a filozófia és az etika legrégebbi témái közé tartozik. **Platónról Rousseau-ig** számos politikai értekezés alapvető kérdése az igazságosságra vonatkozik. Az igazságosságot eltérően értelmezték különböző korokban és különböző társadalmakban, azaz nem lehet az erkölcsi alaptól vagy a társadalmi szokásoktól elszakítva tárgyalni.

Justitia, Maarten van Heemskerck (1556)
Az igazságosság istennőjét szimbolikusan karddal, mérleggel és bekötött szemmel ábrázolják.

Forrás:

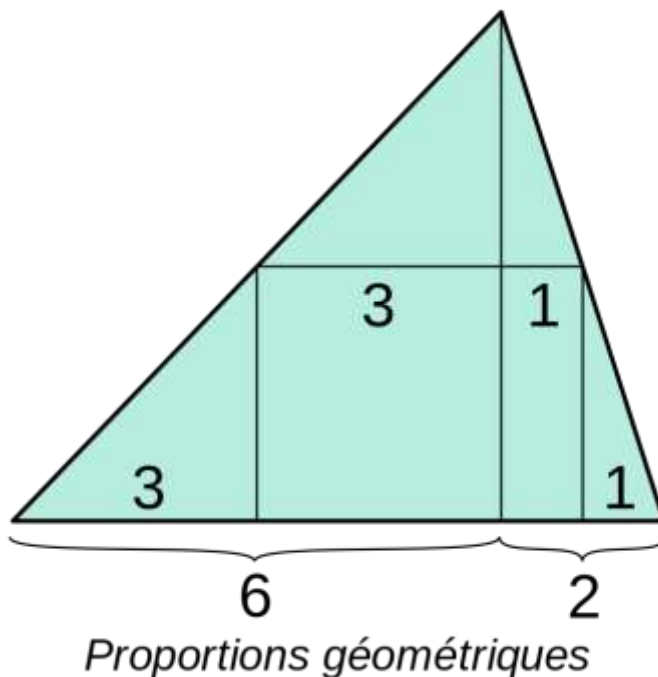

https://en.wikipedia.org/wiki/Justice#/media/File:Iustitia_van_Heemskerck.png

A Nikomachoszi etikában **Arisztotelész** az igazságosságot úgy határozza meg, mint a törvényeknek való engedelmességet ("ami a törvények szerint való") és az egyenlőség szabályainak való megfelelést ("ami méltányos és egyenlő").

A görög filozófus az igazságosság két típusát különböztethetjük meg: az elosztó és kiigazító (korrekciós) igazságosságot. Az előbbi típus bizonyos dolgok (javak, funkciók, kitüntetések) elosztására, míg az utóbbi a polgárok közötti aktusok helyességére vonatkozik. Az **elosztó igazságosság** tárgya szűkös javak elosztása. A görög filozófus szerint egy elosztás csak akkor nevezhető igazságosnak, ha az érintett személyek érdemeinek megfelelő járnak el. Arisztotelész jól ismert meghatározása szerint: „Az egyenlőkkel egyenlően, az egyenlőtlenekkel pedig lényeges egyenlőtlenégeik arányában egyenlőtlenül kell bánni.”

Justice distributive

Osztó igazságosság. (Az ábra a méltányos elosztást szimbolizálja, amelynek alapját az érdemek és hozzájárulások különbsége adja.) Forrás: https://fr.wikipedia.org/wiki/Justice_distributive#/media/Fichier:Geometric_justice_pyramid-fr.svg

A **kiigazító vagy korrekciós igazságosság** fontos sajátossága az igazágtalan cselekvések és következmények korrekciója. A kiigazító típusú igazságosság szorosan kapcsolódik a **jogi igazságosság** fogalmához, ami a törvények alkalmazására vonatkozik egy adott jogrenden belül. Ez elősegíti egy adott jogrend adminisztratív érvényesítését és a döntések végrehajtását, végső soron tehát az állam fennmaradását.

Az igazságosságon belül célszerű megkülönböztetni az eljárási és tartalmi igazságosságot. Az **eljárási igazságosság** elve tartalmazza a *törvény* méltányos és tisztességes alkalmazását. Ennek egyik lényegi eleme a törvény előtti egyenlőség, melynek értelmében a törvény alkalmazása során előforduló bármilyen diszkrimináció igazágtalanságnak minősíthető. A **tartalmi igazságosság** magukat a szabályokat vizsgálja, hogy vajon igazságosak-e, vagy sem.

A tartalmi igazságossággal kapcsolatban a következő elvek merültek fel: (1) mindenkinek egyenlően; (2) mindenkinek a szükségletei szerint; (3) mindenkinek szorgalma és egyéni erőfeszítése szerint; (4) mindenkinek teljesítménye (társadalmi hasznosság) szerint; (5) mindenkinek érdemei szerint; (6) mindenkinek a piac törvényei szerint.

Egalitarianizmus szimbóluma.

Forrás:

https://es.wikipedia.org/wiki/Igualitarismo#/media/Archivo:Egalitarian_and_equality_logo.png

A különböző igazságosság elméletek más-más kritériumot hangsúlyoznak. Az első pontot az egalitáriánus elméletek, a második pontot a marxista elméletek hangsúlyozzák. A klasszikus liberális elméletek inkább a 4., 5. és 6. pontból indulnak ki.

Véleményem szerint ha egy társadalom megtagadja ez utóbbi (4-6) elveket, akkor a **disztópia** elkerülhetetlen.

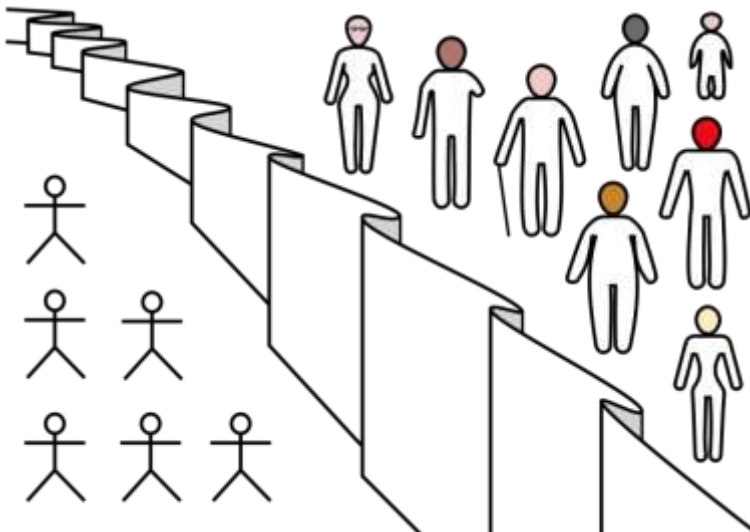

A **társadalmi igazságosság** az elosztó típusú igazságossághoz tartozik, amelynek fontos eszméje a **méltányos elosztása**, illetve az elosztás szabályainak a tiszteletben tartása. Tekintve, hogy nincs egyetértés azt illetően, hogy mit kell elosztani, illetve, hogy milyen szabályoknak kell követni, ezért számos egymással is szembenálló elmélet született a társadalmi igazságosságra vonatkozóan.

5.1.2 Rawls elmélete

Az igazságosság elmélete egy fontos modern elmélete ennek a problémakörnek. **John Rawls** (1921- 2002) szerint a társadalmi berendezkedés legalapvetőbb követelménye, hogy igazságos – vagyis méltányos – legyen. Az igazságosság a közösségi lét alapja, mely olyan elvekből áll, amelyek biztosítják az emberek közti kölcsönös együttműködést, és amelyeknél még a társadalom egészének jóléte sem lehet fontosabb. Az igazságosság elvei közös elvek, azokat mindenki, aki a társadalom életében részt akar venni, elfogadja.

Művében fontos szerepet kap a **tudatlanság fátyla** (*veil of ignorance*). **Ez azt jelenti, hogy az emberek olyan elvekben állapodnak meg, amelyet attól függetlenül igazságosnak tartanak, hogy ki milyen társadalmi helyzetben van,** vagyis előzetesen (saját jövőbeli körülményeik ismerete nélkül) elfogadnák, akkor is, ha szerencsésebb, és akkor is, ha kevésbé szerencsés körülmények közé kerülnének.

A **tudatlanság fátyla.**

Forrás:

https://en.wikipedia.org/wiki/John_Rawls#/media/File:Original_Position.svg

Elképzelésének magját két olyan elv alkotja, amelyeket az alábbiak szerint lehet összefoglalni: "Minden személynek egyenlő joggal kell rendelkeznie az egyenlő alapvető szabadságoknak ahhoz a legkiterjedtebb teljes rendszeréhez, amely összeegyeztethető a szabadság egy mindenki számára hasonló rendszerével", illetve "A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket úgy kell alakítanunk,

hogy a) a legkevésbé előnyös helyzetűek számára a legelőnyösebbek legyenek az igazságos megtakarítás elvével összhangban, és ugyanakkor b) a tisztségek és pozíciók, amelyekhez kapcsolódnak, álljanak nyitva mindenki előtt a méltányos esélyegyenlőség feltételei mellett" (Rawls, 1997, 361. o.).

Elméletében az igazságosság elve három ideához kapcsolódik, ezek a szabadság, az egyenlőség, és amit Rawls úgy nevez, hogy a közjóhoz való hozzájárulás fejében járó elismerés. **Az első elv** Rawls elképzelésének, az igazságosság elmélete liberális háttérének része, míg a **második elv** arra utal, hogy "az esélyek egyenlőtleniségének javítania kell a kevesebb eséllyel rendelkezők esélyeit" (Rawls, 1997, 362. o.). **A második elv az egalitarizmus melletti kiállásként is felfogható.** Rawls számára az igazságosság a társadalmi intézményekhez és gyakorlathoz kapcsolódó erényfogalom, függetlenül a személyektől és az egyedi cselekvéstől.

John Rawls, 1971. Forrás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/John_Rawls#/media/F%C3%A1jl:John_Rawls_\(1971_photo_portrait\).jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/John_Rawls#/media/F%C3%A1jl:John_Rawls_(1971_photo_portrait).jpg)

5.1.3 Osztó igazságosság

Fogalmilag az osztó igazságosság egy három elemű relációban értelmezhető, amelynek részei (i) az elosztandó anyagi erőforrás vagy jószág, (ii) az elosztásban érdekelt személyek és (iii) az elosztást végző autoritás. A jóléti társadalom kialakulása óta a modellt leegyszerűsítik az elosztandó jövedelem, a versengő személyek és az elosztást végző állam viszonyának a problémájára.

Hume úgy vélte, hogy az igazságos elosztás csak relatív vagy **korlátozott szűkösség körülményei között lehetséges**. A korlátozott szűkösséget, mint az igazságos elosztás előfeltételét Rawls is hangsúlyozza. E szerzők szerint az abszolút bőség és szűkösség állapotában nincs szükség, illetve nincs mód az igazságos elosztásra.

A bőséges javak (pl. levegő) elosztása nyilvánvalóan nem igényel elosztást. Érdekes, hogy **Locke** a földet és általában a természeti javakat az ún. **természeti állapotban** bőséges javaknak tekintette. A föld bőségesessége, szabad jószág jellege fontos érvet jelentett a skót szerző számára a föld magántulajdonba vétele mellett. Locke úgy gondolta, hogy a természeti állapotban a föld magánosítása egyrészt senkit sem foszt meg attól, hogy maga is birtokba vegye a számára szükséges földterületet, hiszen a föld bőséges erőforrás. Másrészt a magántulajdon intézménye lehetőséget ad a tulajdonosnak arra, hogy a föld természeti értékét munkájával megnövelje, ami nemcsak neki, hanem a közösség minden tagjának előnyös. Az általa elsőként kidolgozott **munkaérték-elmélet** szerint a természeti források munkával és műveléssel történő kisajátítása és megművelése megsokszorozza az emberiség számára a hasznos javak mennyiségét, miközben bőségesen maradnak természeti javak mások számára is.

A fentiekkel szemben az ellenpontot az **abszolút szűkösség** jelenti. Ebben az esetben az emberek igényei oly mértékben meghaladják a lehetőségeiket, hogy lehetetlen az igazságos elosztás elvét és gyakorlatát fenntartani. Feltehetően **Malthus** volt az első, akit a természeti javak abszolút szűkössége foglalkoztatott. Az angol pap főleg **Benjamin Franklin** amerikai polihisztor megfigyeléseire hivatkozva megállapította, hogy míg az élelmiszertermelés legfeljebb számtani sorozat szerint tud növekedni (tehát például 1, 2, 3, 4, 5, ...), addig a népesség mértani sorozat szerint nő (1, 2, 4, 8, 16, ...). Ennek megfelelően egységnyi élelmiszerre egyre több és több ember jut. Ahelyett tehát, hogy a gazdasági növekedés következtében a jólét kiterjedne a társadalom valamennyi csoportjára, ahogy azt korának jelentős gondolkodói hitték, **Malthus szerint a nyomor ölt majd egyre nagyobb és nagyobb méreteket**.

Egyik modern követője **Hardin** szintén a természeti javak abszolút szűkösségét hangsúlyozza és ezzel összefüggésben fogalmazta meg a ún. „**mentőcsónak etikát**” („Lifeboat Ethics”).

Hardin metaforája a mentőcsónak.

Forrás:

https://en.wikipedia.org/wiki/Lifeboat_ethics#/media/File:Titanic_lifeboat.jpg

A probléma érzékeltetése végett a következő szituációt fogalmazzuk meg: tegyük fel, hogy 50 ember ül egy mentőcsónakban, amelyben még 10 hely van, vagyis a mentőcsónak befogadóképessége 60 fő. A csónakban ülők látják, hogy 100 ember úszik feléjük, akik természetesen szintén be akarnak szállni. Ha a csónakban ülők a keresztényi erkölcs szerint minden bajba jutott embertársukon segítenek vagy ha a marxi idea szerint az emberek szükségleteiből indulnak ki, akkor minden fuldoklót fel kell venniük. Így hamarosan 150 ember lesz a 60 főre tervezett hajóban, amely gyorsan elsüllyed és mindenki meghal. Tökéletes igazságosság és tökéletes katasztrófa, mondja Hardin.

Érdekes rámutatni, hogy az abszolút bőségre és a szűkösségre vonatkozó megfontolások gyakorlati következményeikben megegyeznek. Az abszolút bőség körülményei között szükségtelen, míg az abszolút szűkösség körülményei között lehetetlen a természeti javak igazságos elosztása.

A **disztributív igazságosság** fogalma elsődlegesen egy olyan szituációra utal, ahol egy főhatalom közvetlenül elosztja a javakat. Teológiai értelemben ez a Teremtő. Szekularizált világunkban azonban ki vagy mi töltheti be ezt a funkciót? Bár a totalitárius ideológiák gyakran tulajdonítanak az államnak ilyen mértékű hatalmat az távolról sem rendelkezik olyan információkkal és képességekkel, hogy közvetlenül megvalósítsa a javak igazságos elosztását.

A disztributív igazságosság fogalmában egy jelentős hangsúly eltolódás történt. Hátérbe került a javak közvetlen elosztásának a problematikája, miközben előtérbe került a közvetett, az elosztási

elvekben realizálódó **procedurális igazságosság** kérdése. **Ez utóbbi esetben akkor tekinthető igazságosnak egy elosztás, ha az elosztás elvei igazságosak.** Mivel a modern jóléti társadalmak egyik alapvető szerveződési formája a verseny, így a javak igazságos elosztásának szükséges előfeltétele a javakért folytatott verseny feltételeinek a biztosítása az igazságosság szellemével összhangban. A javak közvetlen elosztása, amit az állam illetve más jótékonyági szervezetek folytatnak az igazságosság szempontjából is csak másodlagos jelentőséggel bír, s a modern értelemben vett **kiegyenlítő igazságosságot** képviseli.

A modern jóléti társadalmak elsősorban a magán illetve a kollektív jellegű gazdasági-társadalmi javak elosztására koncentrálnak. Ezért a környezeti, természeti javak elosztásában — nem feltétlenül szándékosan és tudatosan — nagy mértékű versenyhátrányba kerültek a szegények, a perifériák, a jövő generációk és a subhumán fajok. Vagyis a környezeti javak elosztásának jelenlegi elvei és egyben gyakorlata igazságtalan. S civilizációnk mi egyéb igazságosság nélkül, mint egy gigantikus méretű rablóbanda — parafrázálhatjuk **Szent Ágoston** sokat idézett szavait.

(Tóth János, SZTE)

Kérdések

Mit jelent az osztó igazságosság?

Mit jelent a korrekciós igazságosság?

Mi a különbség az eljárási és a tartalmi igazságosság között?

Mit ért Rawls a méltányosságként felfogott igazságosság alatt?

Mit ért Rawls a tudatlanság fátyla alatt?

Szakirodalom

Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika* (1971): (ford. Szabó Miklós; sajtó alá rend., jegyz. Simon Endre) Magyar Helikon – Európa, Budapest.

Heller Ágnes (1990): *Az igazságosságon túl*. Gondolat Budapest.

John Rawls (1977): *Az igazságosság elmélete*. Osiris Kiadó. Budapest.

Kovács József (2006): *A modern orvosi etika alapjai*. Medicina Budapest.

Lányi András – Jávor Benedek (szerk., 2005): *Környezet és etika - Szöveggyűjtemény*, L' Harmattan, Budapest.